

Nagon (instinkt)

(Jedno zanimljivo poglavlje iz životinjske psihologije)

BITNO svojstvo životinja jest spontano kretanje. To kretanje može čovjek promatrati čisto izvana, a može mu istraživati samu prirodu i uzrok. Ali osim ovoga prvog načina promatrati spontano kretanje, moguć je još jedan: Pitamo naime, čemu životinji to kretanje? Drugim riječima radi se o njegovoj svrsi. Odgovor na to pitanje ne će nam dati studij njegove strukture nego promatranje, kako i zašto ga životinja upotrebljava. Takovim promatranjem ubrzo ćemo opaziti, da svaka životinjska kretnja znači neku korist za samu životinju. Svaka se životinja giblje, ili da poluči kakovu korist ili da izbjegne kakovu štetu. Drukčije rečeno opaziti ćemo, kako su životinjske kretnje svrsne, i kako životinje svršno djeluju.

Čovjek, koji svršno radi, namjerno ide za ciljem te slobodno bira takova sredstva, koja ga vode k cilju; on je svijestan, da mu je djelovanje svršno, a svijestan je stoga, jer je razumno biće. Uviđa li i životinja, koja svršno djeluje, svršnost svojega djelovanja? Upravlja li i njezin rad razum? Ta ima dosta životinja, koje se mogu svršnošću svojega djelovanja mjeriti s čovjekom, pače ga natkriljuju. Međutim važni nas razlozi sile na to, da životinjama ne pripisujemo razuma. Ali onda moramo prihvatiti jedan drugi princip, koji vodi računa kako o svršnosti životinjskoga djelovanja tako i o čisto osjetnoj prirodi životinja, a to je — nagon (instinkt).

Uzevši dakle kao dokazano — a to se dokazuje u filozofiji — da životinje nemaju razuma, te upotrijebivši podatke, što nam ih daje iskustvo, možemo nagon opisivanjem odrediti ovako: »Nagon je neka sila životinjskih organizama, kojom obavljaju radnje, što imaju za cilj održanje i umnažanje pojedine životinje, bez spoznaje same te svršnosti.« Prema tom određenju dakle tri su bitne oznake nagona: sam unutrašnji nagon, radnje upravljene k cilju i nepoznavanje samoga cilja.

Nas zanimaju poglavito prve dvije oznake: sam unutrašnji nagon i svršno djelovanje, kod kojega treba točno razlikovati nagonске radnje od onih, koje barem donekle traže pojedinačko iskustvo (t. zv. »iskustvene radnje«).

Želimo li nagon protumačiti životinjskom psihologijom i uklopiti ga u nju, tad nam je odgovoriti na ova dva pitanja: 1.) koji su zadnji psihički osnovi unutrašnjega nagona i nagonске radnje i 2.) kakovo nam tumačenje daju ti osnovi.

Sam nagon.

Dr. Altum pripovijeda: »Nekoliko sam godina držao modrovoljku (Blaukelchen) . . . Bila je neobično pitoma, jela mi iz ruke...»

trčkarala po mojem stolu, pače po papiru, po kojem sam baš pisao... Kad najednom u jesen uznemiri se neke noći moj ptić u krleci; glasni »tak« odaje uzrujanost. Počinje bježati po njoj desno lijevo, leprša gore dolje osobito pri mjesecini, raskrvavi si kljunčić..., hoće bezuvjetno da ide... Tako to biva jednu noć za drugom, a preko dana je to najzadovoljnije stvorenje, pitomo kao i prije. Nakon nekoga vremena nestaje noćne silovitosti. Cijele zime nema u moje drage ptičice ni traža onom nemiru, dok na početku travnja ne počne noćno bučenje s jesenjom žestinom, a kad ono prestane, vani su stigle modrovoljke.«¹

Eto nam vrlo lijepa primjera za nagon. Pojavi se iznenada, posve spontano, u posve određeno vrijeme i traje posve određeno vrijeme. Djeluje kod svih pojedinaka iste vrste bez obzira na njihove posebne prilike i to tako silno, da životinja upne sve sile, kako bi ga zadovoljila, pa makar pri tom i zaglavila. Da je ta modrovoljka bila na slobodi, tad bi ta sila proizvela i kod nje kao kod tisuće drugih modrovoljki i drugih ptica cijeli niz radnja, koje bi sve išle za jednim ciljem: odletjeti u toplije krajeve.

Ima mnogo takovih nagona, ali svi se slažu u tome, da su prirođeni i da uzrokuju određene svršne radnje. Tako onda možemo posve općenito opisati nagon kao prirođeni princip, koji ide za određenim svršnim radnjama.

Obično se svi nagoni svode na dva: nagon za vlastito održanje i nagon za održanje vrste. No bolje je to dvoje nazvati zajedničkim ciljem svih pojedinih nagona, jer bitnost nagona jest baš u njegovoj konkretnosti (određenosti), kako ćemo odmah vidjeti. Kraj toga ostaje neriješeno pitanje o skladnosti pojedinih nagona u težnji za zajedničkim konačnim ciljem, koja se daje protumačiti jedino svršnošću (finalnošću).

Bit nagona.

Tumačeći nagon moramo prije svega pitati, kojem životu u životinje pripada. Jer životinju određujemo kao »ens vivens et sentiens«; prema tome ona spaja u sebi vegetativni i osjetni život, koji je bitno savršeniji. Razlikuju se time, što je jedan svijestan, a drugi nesvijestan. Kojemu dakle od njih pripada nagon, zavisi o tome, je li ovaj svijestan ili ne.

1. N a g a n i s v i j e s t. Osjetni život sadrži trostruki odnos svojega nosioca (subjekta) prema predmetu (objektu): osjetnu spoznavaju, osjetnu težnju i spontanu kretanju. Spontana kretanja prirodnim je izrazom osjetne težnje, a ova opet spoznaje. Ako dakle možemo dokazati, da je nagonska radnja spontana, tad je prvo i sam nagon nekako istovjetan s osjetnom težnjom, a drugo eo ipso i svijestan. U tom bismo dakle slučaju dokazali, da nagon pripada osjetnom životu životinje. No budući da osjetna težnja slijedi osjet-

¹ Altum, Der Vogel und sein Leben.

nu spoznaju, to dolazimo do istoga rezultata, ako dokažemo, da nagon vodi kakova osjetna spoznaja. Baš tim ćemo putem i poći, jer, želimo li protumačiti nagonsko djelovanje, moramo već poznavati njegov prvi osnov t. j. sam nagon.

Nagon i spoznaja. Nagon je izvor djelovanja, ali ne djeluje neprestano. U protivnom bi slučaju vladanje one modrovoljke moralo trajati cijelu godinu, a isto bi se tako morale ptice gnijezditi neprekidno. Iz toga slijedi, da aktivnost nagona u posve određeno vrijeme mora imati poseban razlog, neki podražaj. Sad pitamo: kakovi su to podražaji, i da li ih posreduje osjetna spoznaja ili ne. Ti podražaji mogu biti unutrašnji ili izvanjski.

Unutrašnji osjetni podražaji. Vrijeme selidbe crne čiope (Mauersegler) posve je točno određeno u normalnim godinama; ono pada u noć između 3. i 4. kolovoza. Godine 1868., kad je ljeto bilo vrlo suho i toplo, tako da su crne čiope i njihovi ptici imali dosta hrane, odseliše se podrug tjedna ranije (Altum). Zašto to? Ta te ptice nisu osjetile niti zime niti glada, kad su putovale. Nije bilo nikakova izvanjskoga podražaja, pa ipak se probudio nagon, koji ih je tjerao na jug. Ali nekakav podražaj je morao biti tu; stoga moramo uzeti, da su neki fiziološki procesi služili kao podražaj, možda na pr. potpuni razvitak organizma. Kako u ovom slučaju tako je kod cijelog niza nagona moguće naći samo fiziološka stanja organizma kao podražaje, na pr. kod borbenog, pjevačkog u ptica, a donekle i kod spolnoga nagona.

Mogu li se sad takova fiziološka stanja životinje spoznati, da onda kao spoznaje budu sposobna pokrenuti nagon, ako je ovaj istovjetan s osjetnom težnjom?

Sama po sebi ne, jer su ta fiziološka stanja ili ti fiziološki procesi nesvjesni izražaji vegetativnog života. Ali njih uvijek prate čuvstva ugodnosti ili neugodnosti, kako je dokazano pokusima. Uzmemo li u obzir osjetnu prirodu životinje, tad je jasno, da ta fiziološka stanja organizma preko čuvstava ugodnosti i neugodnosti mogu postati unutrašnjim podražajima. Pravim je dakle podražajem *ugodnost ili neugodnost*, koje si je životinja neposredno svjesna, te koja je prema tomu neposredna osjetna spoznaja.

Nagon, koji slijedi takovu spoznaju, mora biti svijestan te, budući da je odgovorom na neko zamjećivanje (Wahrnehmung), mora nekako pripadati u područje osjetne moći težnje. Uostalom nesvjesni nagon bio bi u protivurječju sa spontanim radnjama, koje iz njega izvire. To ćemo kasnije i pokazati.

Izvanjski podražaji. Isto tako elementarni osjet izvanjskih čutila prati svjesno čuvstvo ugodnosti ili neugodnosti; dakle to će čuvstvo biti pravi podražaj, koji budi nagon. Jer životinja si je svjesna osjeta baš po njenoj ugodnosti ili neugodnosti, i prema tomu će za predmetom, koji uzrokuje osjet, ići ili od njega bježati. T. zv. »individualizirane podražaje« možemo jedva kako drukčije razjasniti. Dakako da još uvijek nije riješeno pitanje, za-

što se takav podražaj poklapa baš s čuvstvom ugodnosti ili neugodnosti.

Nagoni osjetna moć težnje. Smijemo dakle uzeti, e je pravi podražaj za nagon ugodnost odnosno neugodnost, jer nagon slijedi spoznaju ugodnoga ili neugodnoga. Ugodno je za životinju u pravilu uvijek ujedno i korisno, a neugodno identično sa škodljivim. Iz toga slijedi, da je nagon težnja na posve konkretnu korist. Ali nije to težnja, na korisno kao korisno nego neizravna težnja na nj, ukoliko naime ide za korisnim kao za nečim ugodnim.

Osjetna moć težnje obično se posve općenito određuje kao težnja na konkretne, stvarne predmete odnosno kao bježanje pred njima već prema njihovoj koristi ili štetnosti. Isto je svrha nagona. Stoga uzevši u obzir, da je on prirodan i udešen za posve konkretne ciljeve, moramo smatrati nagon prirodnim izrazom osjetne moći težnje za posve specifičke slučajeve.

2. Izvodi. Bitnost prirodne moći težnje jest ići za specifički svršnim, a osjetna ugodnost jest »formalnim objektom« (t. j. ono, za čim težnja uvijek i svagdje neposredno ide i mora ići) osjetne težnje. Kod nagona se sastaju ove dvije sposobnosti u jednom predmetu: objektivno se ide za korisnim, subjektivno za ugodnim i to tako, da je u normalnim prilikama ugodno bezuvjetno i korisno. Možemo dakle reći, da je bit nagona upravo u toj svršnoj povezanosti obaju sposobnosti.

Nagonske radnje.

Pojedini nagoni djeluju ponajprije tako, da se životinja giba, obavlja neke radnje, da se dokopa kakova predmeta za svoje pojedinačko dobro ili da mu se ukloni. Ali onda djeluju i tako, da životinja obavlja cijeli niz radnja, koje idu za održanjem vrste. U prvi razred idu n. pr. nagon hranjenja i obrane, a u drugi osobito t. zv. umjetnički instinkti.

I jednoj i drugoj skupini zajednička je njihova neobična svršenost t. j. radnje su u svojem normalnom toku tako udešene, da posve sigurno dovode životinju do »željena« cilja, te onda njihovo specifičko savršenstvo t. j. odvijaju se potpuno savršeno, makar se zbivale po prviput.

Razmede. Nego teško je točno odrediti, koje životinjske kretnje nastaju pod utjecajem svijesnoga nagona. Jer životinja živi osjetnim i vegetativnim životom. Prvom odgovaraju nagonske radnje. Ali gdje je osjetna života, tamo mora biti i iskustva te prema tome i radnjâ, koje se osnivaju na iskustvu. Pa zaista takovih i ima. Drugomu životu, vegetativnom naime, odgovaraju refleksne radnje, koje su također svršne te idu kako za održanjem pojedinke tako i za održanjem vrste. Stoga nam je dužnost naći kriterije, pomoću kojih ćemo razlučiti nagonske radnje kako od iskustvenih tako i od refleksnih radnja.

Međaimedunagonskih i iskustvenih radnja. Već obični izraz »instinktivna radnja« svraća pažnju

na uski odnos, što prema općem shvaćanju postoji između pojmova nagona i radnje. On je »kombinacijom, koja možda već sama nagoniješta, da je lakše zamisliti radnju bez instinktivnosti ili barem načelnu mogućnost radnje bez instinkta negoli instinkt bez radnje.«² Najlakše ćemo dakle naći kriterij, kojim se razlikuje nagon od radnje, ako navedemo bitne elemente radnje te pogledamo, što još osim toga ima u nagonskoj radnji.

Bitno je za radnju u našem slučaju, da se osniva na pojedinačkom iskustvu. To znači: životinja izvodi pojedine pokrete stoga, jer je već prije jednom posve slučajno nagazila na kakav predmet te s njim stekla ugodno ili neugodno iskustvo. Pamicenjem se stvore odnosni kompleksi, te se tako kompleksi pripadnih predodžba usvijeste, čim se životinja opet namjeri na isti predmet. Pa budući da te predodžbe prate ugodna odnosno neugodna čuvstva, životinja će opet taj predmet tražiti odnosno od njega bježati; drugim riječima: izvodit će opet iste kretnje. Jasno je, da spretno izvođenje tih radnja traži višekratno vježbanje, učenje.

Nasuprot nagona radnja odvija se, kako je već gore rečeno, posve savršeno bez zapinjanja odmah prvi puta. Čim ovca prvi puta opazi vuka, odmah bježi. Isto je tako, kad leptir ili kukac izade iz kukuljice te počne letjeti. Lete savršeno, a bez ikakove vježbe. Jednako savršeno pravi gnijezdo mlada ptica, koja ga pravi prviput, kao i stara, koja ga je već nekoliko puta pravila. (Altum). Nebrojani su primjeri te vrste počevši od najjednostavnijih, kao što je na pr. pravilna upotreba vlastitih udova, sve do najzapletenijih kao što je remek-djelo brezovog zavijača (Trichterwickler), koji od brezova lista izrezuje prema vrlo kompliciranim pravilima kolijevku za svoje buduće potomstvo.³

Svima je tim radnjama zajedničko, »da se u svojoj vrsti odmah prviput, kad se uopće izvode, posve savršeno odvijaju... Možda je bolje reći — nastavlja Driesch —, da baš želimo pojam 'nagon' primijeniti na one životinjske radnje, koje u svojoj vrsti ne pokazuju nikakova usavršavanja.« Dakako, jer ako su odmah od prvoga svojeg početka savršene, onda i ne trebaju usavršavanja, štoviše i ne mogu se dalje usavršivati.

Ima doduše nekih izuzetaka. Tako na pr. životinjsko igranje, koje je u nekim slučajevima potrebno za to, da se nagonske radnje obavljaju pravo i spretno. Tako se na pr. mačka uči tek igrom lovu.⁴ Ipak su u takovim igrama zavijene nagonske radnje posve specifičke t. j. posve jednake kod svih pojedinaka iste vrste. Čini se, da uopće nije potrebno uzimati učenje u pravom smislu riječi. Jer u tom bi slučaju životinje morale pokazivati kod dotičnih nagonskih radnja mnogo više individualnoga.

² Wolf, Das Lebensproblem; Leib und Seele, str. 352.

³ Por. Wasmann, Trichterwickler, str. 6. i dalje.

⁴ Druge primjere vidi kod: G. Wolf, Das Lebensproblem, str. 355.

Međa između nagonskih i refleksnih radnja. Baš specifička savršenost, kojom se nagonске radnje razlikuju od iskustvenih, zadaje velikih poteškoća, kad valja razlikovati nagonске i refleksne kretnje.

Bitno je za refleksnu kretnju baš to, da je refleksna t. j. da je ne prati svijest niti može utjecati na nju. Za nagon smo već utvrdili da je svijestan; stoga mora i radnja, kojoj je izvorom, biti svijesna. Prema tome je svijest kriterijem za razlikovanje nagonskih i refleksnih radnja.

No kako se pozna, je li radnja svijesna? Samo po spontanosti t. j. po tom, da li je životinja obavlja »hotimice«, vođena osjetnom spoznajom. Prema tomu je osjetna spoznaja oznaka, kojom se nagonско djelovanje razlikuje od refleksnog. Ali ima li životinja tu spoznaju?

Problem osjetne spoznaje. 19. je vijek nijekao osjetnu spoznaju životinja na osnovu materijalističke filozofije. Kako se nastojalo protumačiti organizam uopće tako i nagonско djelovanje napose mehanički t. j. kao refleksnu radnju.

1. Problem podražaja. To shvaćanje mora uzeti, da ima samo jednostavnih podražaja t. j. »samo jednostavni i elementarni prirodni činioci mogu biti podražajima nagona, na pr. svijetlo raznih valovskih dužina ili toplina ili vlaga ili kemijski spojevi, ali nikada specifička, tipska tjelesa.«⁵

Jednostavni podražaji. Kušalo se dakle pokusima dokazati, da kao podražaji nagona zaista i dolaze samo takovi prirodni činioci u obzir. »Loyd-Morgan priredio je niz pokusa, da ustanovi, hoće li pile, što se tek izvalilo iz jajeta, reagirati na specifička tjelesa, koja im služe za hranu. Kad je metnuo pred njih posudicu s grahom ispremiješanim s drugim sitnežem, ključali bi pilići polako i oprezno. Ali poključali bi sve, i tek ih je iskustvo naučilo, što je hrana, a što nije. Protivnici su tvrdili često, da se perad instinktivno boji jastrijeba i njegove dreke. Loyd-Morgan pokazao je, da se pilad boji svakoga velikog tijela, koje se miče, i svakoga oštrog zvuka.«

Tako dr. Driesch na navedenom mjestu. On navodi te primjere kao dokaze za jednostavne podražaje. Isto bi tako na njegovu nagonска antipatija psa i mačke potjecala od jednostavnoga podražaja, možda od »njuha«. Ali ti primjeri — usput samo da spomenemo, da je takovih vrlo malo — nemaju dokazne snage. Jer u prvom slučaju vršeni su pokusi bez kvočke sa samim pilićima, a kvočka u normalnim prilikama pripada pilićima; »pilići klucaju spontano samo ono, na što ih poziva kvočka. Sve, što ona sama uzima, na sve to pozivlje i svoje mlade posebnim vrlo značajnim glasom i bacanjem komadića.« U drugom primjeru dolazi u obzir već i jedan psihički momenat, naime strah,⁶ a za treći nema nikakova dokaza.

⁵ Driesch, Philosophie des Organischen, str. 278.

⁶ Por. Wolf, Das Lebensproblem, str. 361.; 365.

»Individualizirani podražaji«. U drugu opet ruku ima drugih pokusima istraženih slučajeva podražaja, koji se ne daju svesti na jednostavne, nego su posve individualni, na pr. kad gliste listove ili komadiće papira vazda nastoje uvući u se počevši od ugla, pa onda međusobno prepoznavanje mužjaka i ženke.⁷ Još bi se moglo navesti držanje životinja prema vlastitim neprijateljima i obratno. Tako na pr. pauci, ako nisu posve izgladnjeli, posve drugačije negoli s drugim insektima, puštaju pčele; modrovoljka hvata po sobi svaku muhu, a dobro se čuva, da ne uhvati pčele ili ose itd.⁸

2. Problem mogućnosti regulacije. Procesi, koji stvaraju forme, »mogu se vrlo mnogo regulirati; pokvari li se organizacija ili stvaralački proces, uslijedit će netipski procesi, koji će dovesti do tipskoga rezultata.«⁹

No ti procesi, inače refleksni pokreti, pokazuju svojom svršnošću iste značajke kao i nagonске radnje, naime potpunost i savršenstvo odmah kod svoje prve pojave. Stoga se nadalje pitanje, nemaju li nagonске radnje možda još koju sličnost sa stvaralačkim procesima. Drugim riječima, da li i nagonске radnje ipak vode k normalnom, tipskom rezultatu, ako se spriječi njihov tipski (obični) tok, i da li vode k njemu potpuno i svršno odmah početka. Pitanje je važno, jer nam otvara put do važnog zaključka na životinjsku prirodu.

Na pitanje, da li se nagoni mogu regulirati posve analogno stvaralačkim procesima, valja sigurno odgovoriti sa »da« kod mravi,¹⁰ kod nekih gusjenica,¹¹ kod pauka.¹² To su tek slučajevi dokazani pokusima; vjerovatno se dadu tako regulirati sve umjetničke radnje kod životinja.

Nagonске radnje gore navedenih životinja odvijaju se posve tipski. Ako na pr. pauk krstaš (Kreuzspinne) pravi mrežu, tad to obavlja nekim stalnim redom, posve tipski. Ali što će onda, ako mu pokvare posao? Tad će krpiti. Istotako možemo pčelama razoriti nešto saća, pa će ga popraviti. Ako li opet metnemo pred njih već donekle gotov sat, one će ga jednostavno primiti i posao dalje nastaviti.

U oba navedena slučaja promijenjeno je objektivno stanje stvari, i u oba slučaja prilagodila se životinja toj promjeni. Mora dakle da je promjena životinji saopćena. Ali kako?

Radnje, koje se odvijaju kod građevne djelatnosti životinja jako sjećaju na lance refleksa t. j. prethodna radnja kao da izazivlje narednu. No mogućnost regulacije pokazuje nesumljivo, da naredne

⁷ Driesch, l. c., str. 229. bilj.

⁸ Vidi Altum, op. cit., str. 221.

⁹ Driesch, ibidem.

¹⁰ Vidi: Wasmann, Psychische Fähigkeiten der Ameisen, str. 147.

¹¹ Driesch, op. cit., str. 235.

¹² G. Wolf, Das Lebensproblem, str. 364.

radnje ne izazivlje prethodna, nego da je prethodnom radnjom stvoreno stanje stvari podražaj za narednu radnju. A to bi bilo nemoguće bez osjetne spoznaje.

Iz prije navedenih primjera za individualizirane podražaje te iz mogućnosti regulacije nagonskih radnja smijemo zaključiti, da životinje imaju osjetnu spoznaju i ujedno, da je ta spoznaja objektivni kriterij nagonskih radnja. Tako onda možemo odrediti nagonsko djelovanje kao svijesnu radnju, koja slijedi osjetnu spoznaju te koja se u svojoj vrsti jednako savršeno odvija.

Fr. Krautzer D. I.

NAJNOVIJE O KATOLIČKOJ AKCIJI U PORTUGALU.

Kako nas izvješćuju »L' Osservatore Romano« od 12.—13. veljače 1934. i bogoslovski »Quartalschrift« (Linz, 1934., II. 411.—413.), portugalski je episkopat u studenom g. 1933. jasno odredio temeljna načela i smjernice, prema kojima se ima preustrojiti Katolička Akcija u toj zemlji. Lisabonskom kardinalu-nadbiskupu stoji uz bok središnji odbor, koji ima zadaću, da zgodnim i sigurnim načinom korak po korak oživotvori organizacijski i radni program, što su ga zacrtale temeljne linije. Katolička Akcija u Portugalu stoji pod okriljem Krista Kralja i Naše Gospe Fatimske.

Episkopat je podastro papi nove statute na blagohotno odobrenje. I Pijo XI. tom prigodom odlikova lisabonskog nadbiskupa, patrijarha Gonçalesa Cezejeira preznamenitim pismom o glavnim dužnostima modernih katolika. Papa radosno odobrava statute nove Katoličke Akcije pod okriljem Krista Kralja i Naše Gospe, ističući, kako je Portugalska posljednjih godina osobito počašćena zaštitom Majke Božje.

Prije svega Pijo XI. govori o potrebi vjerske, moralne i apostolske izobrazbe zgodnih vođa svjetovnjaka, koji će pomagati crkvenu hijerarhiju. Više mu je stalo do njihove valjanosti nego do množine. Po samom primanju krsta i potvrde svi udovi mističnog tijela Kristova imaju biti apostoli i prelitati također u druge onaj nutarnji život, na koji ih je Crkva preporodila. U tom je Katolička Akcija, onaj oblik apostolata, koji odgovara novim potrebama današnjice, ugrožene pogubnim posljedicama bezbožne lajicizacije.

Papa stavlja portugalskoj Katoličkoj Akciji na srce osobito, da se revno zauzme za interese radničkih slojeva i da oživotvori ideje okružnice »Quadragesimo anno«. I samom kleru silno preporučuje, da bi složno i odlučno unaprijedio socijalne reforme, eda se tako radnici ne bi dali zavesti pogubnim socijalističkim organizacijama pod izlikom, »da Crkva, tobože voli bogataše, a zanemaruje radnike«.

Napose žali pismo papino, što premnogi katolici stradavaju u tolikom neznanju temeljnih vjerskih istina, i ističe apsolutnu potrebu katehetskog apostolata. Onda prelazi na potrebu i važnost dobre dnevne štampe, koja se ima da-